TAKTIL SEZGIRLIKNI RIVOJLANTIRISH USULLARINI RIVOJLANTIRISH

Xusnuddinova Zulayxo Xamidullayevna
Maxsus pedagogika kafedrasi o‘qituvchisi p.f.f.d; CHDPU, Chirchiq, O‘zbekiston
+998931055485 xusnuddinovazulayxo@gmail.com
Mamadaliyeva Mushtariybonu Axmadali qizi
Abdullayeva Gulhayo Abdisodiq qizi
Akramova Bahora Abbos qizi
Talaba, CHDPU, Pedagogika fakulteti, Chirchiq, O‘zbekiston

Annotatsiya: Ushbu maqolada taktil sezgirlikni rivojlantirishning ahamiyati, uning inson hayotidagi o‘rni hamda samarali rivojlantirish usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, bolalar va kattalarda sezgi organlarini faollashtirish, qo‘l barmoqlari orqali sezish qobiliyatini oshirish hamda maxsus mashqlar va o‘yinlar yordamida taktil sezgirlikni shakllantirish yo‘llari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: taktil sezgirlik, sezgi organlari, rivojlantirish usullari, sensor tarbiya, qo‘l motorikasi, mashqlar, o‘yinlar, sezish qobiliyati

Аннотация: В данной статье рассматривается значение развития тактильной чувствительности, её роль в жизни человека, а также эффективные методы её развития. Освещаются способы активизации органов чувств у детей и взрослых, повышения чувствительности через пальцы рук, а также формирование тактильных навыков с помощью специальных упражнений и игр.

Ключевые слова: тактильная чувствительность, органы чувств, методы развития, сенсорное воспитание, моторика рук, упражнения, игры, чувствительность

Abstract: This article examines the importance of developing tactile sensitivity, its role in human life, and effective methods for its enhancement. It also discusses ways to activate sensory organs in children and adults, improve sensitivity through finger perception, and develop tactile skills through special exercises and games.

Keywords: tactile sensitivity, sensory organs, development methods, sensory education, hand motor skills, exercises, games, perception

Kirish

Taktil sezgirlik insonning atrof-muhitni anglashida muhim o‘rin tutadigan sezgi turlaridan biri hisoblanadi. U orqali inson turli jismlarning shakli, harorati, sirt tuzilishi va boshqa xususiyatlarini aniqlaydi. Ayniqsa, bolalik davrida taktil sezgirlikning rivojlanishi aqliy, nutqiy va jismoniy taraqqiyot bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu sababli, ushbu sezgi turini erta yoshdan boshlab rivojlantirish muhim pedagogik va psixologik vazifa hisoblanadi. Zamonaviy ta’lim jarayonida bolalarning sensor rivojlanishiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Taktil sezgirlikni rivojlantirish orqali bolalarning mayda motorikasi, diqqat-e’tibori, xotirasi hamda tafakkuri yanada rivojlanadi. Bu esa ularning o‘qish va yozish ko‘nikmalarini egallashida muhim ahamiyat kasb etadi.

Insonning tashqi olamni idrok etish jarayonida sezgi organlari muhim rol o‘ynaydi. Shular qatorida taktil sezgirlik — ya’ni teri orqali sezish qobiliyati — atrof-muhit bilan bevosita aloqa o‘rnatishda asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Ushbu sezgi orqali inson predmetlarning qattiq yoki yumshoqligi, silliq yoki g‘adir-budurligi, issiq yoki sovuqligini farqlay oladi. Taktil sezgirlikning rivojlanganligi ayniqsa bolalar faoliyatida muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki bola dastlabki bilim

va tasavvurlarni aynan sezgi organlari orqali qabul qiladi. Bu jarayonda qo‘l barmoqlari orqali amalga oshiriladigan sezish harakatlari alohida o‘rin egallaydi[1]. Shu bois, maktabgacha ta’lim bosqichida taktil sezgirlikni rivojlantirishga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlar tashkil etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Taktil sezgirlikni rivojlantirish nafaqat sezish qobiliyatini oshiradi, balki bolalarning nutqi, tafakkuri va ijodiy faolligini ham qo‘llab-quvvatlaydi. Turli didaktik o‘yinlar, sensor mashqlar va amaliy faoliyatlar orqali bu jarayonni samarali tashkil etish mumkin. Shu jihatdan, mazkur maqolada taktil sezgirlikni rivojlantirish usullari va ularning pedagogik ahamiyati keng yoritiladi. Mazkur maqolaning maqsadi — taktil sezgirlikni rivojlantirishning samarali usullarini o‘rganish va ularni amaliyotga tatbiq etish yo‘llarini yoritishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Taktil sezgirlikni rivojlantirish insonning umumiy sensor rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim davrida bu jarayonni to‘g‘ri tashkil etish bolalarning aqliy va jismoniy rivojiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Taktil sezgirlikni rivojlantirish uchun turli usul va vositalardan foydalanish mumkin bo‘lib, ular bolaning yosh xususiyatlariga mos holda tanlanadi. Birinchi navbatda, turli teksturaga ega bo‘lgan predmetlar bilan ishlash samarali hisoblanadi. Masalan, qum, loy, mato, yog‘och, plastik kabi materiallar orqali bola turli sezgilarni his qiladi va ularni bir-biridan farqlashni o‘rganadi. Bu jarayonda bolalar qo‘l barmoqlari orqali faol harakatda bo‘lib, ularning mayda motorikasi ham rivojlanadi. Ikkinchidan, maxsus didaktik o‘yinlar muhim ahamiyatga ega. “Ko‘zini yumib top”, “Qaysi predmet?” kabi o‘yinlar orqali bolalar faqatgina sezgi yordamida predmetlarni aniqlashga harakat qiladilar. Bu esa ularning taktil xotirasi va diqqatini kuchaytiradi[2]. Shuningdek, barmoq mashqlari va massajlar ham taktil sezgirlikni rivojlantirishda keng qo‘llaniladi. Bunday mashqlar qon aylanishini yaxshilaydi, nerv tizimini faollashtiradi va sezgirlik darajasini oshiradi. Ayniqsa, plastilin bilan ishlash, mozaika terish, konstruktorlar yig‘ish kabi faoliyatlar bolalarda sezish va harakat uyg‘unligini rivojlantiradi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda sensor rivojlanish markazlari tashkil etish ham muhim hisoblanadi. Bunday markazlarda turli materiallar, o‘yinchoqlar va rivojlantiruvchi vositalar jamlangan bo‘lib, bolalar mustaqil ravishda tajriba o‘tkazish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Taktil sezgirlikni rivojlantirish jarayonida tizimlilik va uzluksizlik muhim ahamiyat kasb etadi. Mashg‘ulotlar muntazam ravishda tashkil etilganda bolalarda sezgi orqali idrok etish qobiliyati bosqichma-bosqich shakllanadi va mustahkamlanadi. Shu bilan birga, har bir mashg‘ulot bolaning qiziqishi va faolligini hisobga olgan holda tashkil etilishi lozim. Taktil rivojlanishda kundalik hayot faoliyatidan foydalanish ham samarali usullardan biridir. Masalan, kiyinish, ovqat tayyorlashda ishtirok etish, turli buyumlarni ushlab ko‘rish orqali bola sezgi tajribasini boyitadi. Bu jarayonda bola mustaqil ravishda predmetlarning xususiyatlarini o‘rganadi va ular haqida tasavvur hosil qiladi. Shuningdek, tabiiy muhitdan foydalanish ham muhimdir. Tabiatda sayr qilish vaqtida bolalar turli tabiiy materiallar — barglar, toshlar, qum va suv bilan bevosita muloqotda bo‘ladilar. Bu esa ularning sezgi organlarini yanada faollashtiradi va turli his-tuyg‘ularni uyg‘otadi. Innovatsion yondashuvlar asosida taktil sezgirlikni rivojlantirish uchun sensor panellar, interaktiv o‘yinlar va maxsus rivojlantiruvchi vositalardan foydalanish ham keng tarqalmoqda. Bunday vositalar bolalarda nafaqat sezgirlikni, balki mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Bundan tashqari, pedagog va ota-onalarning hamkorligi muhim o‘rin tutadi. Uy sharoitida ham oddiy vositalar yordamida taktil mashg‘ulotlarni davom ettirish

[1] Qodirova F.R. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020
[2] Karimova V.M. Psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2019.

mumkin. Masalan, turli don mahsulotlari bilan o‘ynash, suv bilan tajribalar o‘tkazish yoki matolarni farqlash orqali bolada sezish qobiliyati yanada rivojlanadi.

Natijalar

Taktil sezgirlikni rivojlantirishda individual yondashuv ham muhim omillardan biri hisoblanadi. Har bir bolaning sezgi darajasi, qiziqishlari va qabul qilish tezligi turlicha bo‘lgani sababli mashg‘ulotlar shaxsiy xususiyatlarga mos ravishda tashkil etilishi lozim. Bu yondashuv orqali bolada o‘ziga ishonch hissi ortadi va u faol ravishda jarayonda ishtirok etadi. Shuningdek, taktil sezgirlikni rivojlantirishda musiqa va ritm bilan uyg‘unlashtirilgan mashg‘ulotlar ham ijobiy natija beradi. Masalan, qo‘l harakatlari bilan bog‘liq ritmik o‘yinlar yoki musiqa ostida bajariladigan barmoq mashqlari bolalarda sezgi va harakat uyg‘unligini rivojlantiradi. Bu esa ularning umumiy psixomotor rivojiga xizmat qiladi. Ko‘rish va eshitish imkoniyati cheklangan bolalar uchun taktil sezgirlik ayniqsa muhim hisoblanadi. Bunday holatlarda maxsus moslashtirilgan o‘quv vositalari va metodikalar qo‘llanilib, sezgi orqali o‘rganish jarayoni kuchaytiriladi. Masalan, relyefli kitoblar, maxsus yuzali o‘yinchoqlar orqali ular atrof-muhitni yanada chuqurroq anglash imkoniga ega bo‘ladilar. Bundan tashqari, taktil sezgirlikni rivojlantirish ijodiy faoliyat bilan ham chambarchas bog‘liqdir. Rasm chizish, loydan shakllar yasash, qo‘l mehnati bilan bog‘liq mashg‘ulotlar orqali bolalar nafaqat sezgi qobiliyatini, balki tasavvur va ijodkorlikni ham rivojlantiradilar. Bu faoliyatlar ularda estetik didning shakllanishiga ham yordam beradi. Natijada, taktil sezgirlikni rivojlantirishga qaratilgan kompleks yondashuv — ya’ni o‘yin, amaliy mashg‘ulot, tabiiy muhit va innovatsion vositalarning uyg‘unligi — bolalarning har tomonlama rivojlanishida muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Muhokama

Taktil sezgirlikni rivojlantirishda muhitni to‘g‘ri tashkil etish ham katta ahamiyatga ega. Ta’lim muassasalari va uy sharoitida bolalar uchun xavfsiz, qiziqarli va turli sezgi tajribalarini taqdim etuvchi muhit yaratilishi lozim. Bunda turli shakl, o‘lcham va yuzaga ega predmetlardan foydalanish orqali bolalarning qiziqishi yanada ortadi va ular faol izlanishga undaladi. Bundan tashqari, taktil sezgirlikni rivojlantirishda muammoli vaziyatlardan foydalanish ham samarali hisoblanadi. Masalan, bolaga noma’lum predmetni faqat qo‘l bilan ushlab, uning qanday ekanligini aniqlash vazifasi beriladi. Bu jarayonda bola o‘z fikrini mustaqil shakllantiradi, taqqoslaydi va xulosa chiqarishga harakat qiladi. Natijada uning mantiqiy tafakkuri va sezgi asosidagi tahlil qilish qobiliyati rivojlanadi. Shuningdek, guruhli faoliyatlar ham muhim o‘rin tutadi. Bolalar birgalikda o‘ynash va mashg‘ulotlar davomida o‘z tajribalari bilan o‘rtoqlashadilar, bir-biridan o‘rganadilar. Bu esa nafaqat taktil sezgirlikni, balki ijtimoiy ko‘nikmalarni ham rivojlantirishga yordam beradi.

Taktil sezgirlikni rivojlantirish jarayonida muntazam monitoring olib borish ham zarur. Pedagoglar bolalarning rivojlanish darajasini kuzatib borish orqali mashg‘ulotlarni yanada takomillashtiradilar va zarur hollarda yangi metodlarni qo‘llaydilar. Bu esa ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu tariqa, taktil sezgirlikni rivojlantirishga yo‘naltirilgan faoliyatlar izchil, maqsadli va tizimli ravishda tashkil etilganda, bolalarda sezgi orqali idrok etish qobiliyati yuqori darajada shakllanadi hamda ularning umumiy rivojlanishiga mustahkam zamin yaratiladi[3].

Xulosa

Taktil sezgirlikni rivojlantirish bolalarning har tomonlama rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. To‘g‘ri tashkil etilgan mashg‘ulotlar, o‘yinlar va amaliy faoliyatlar orqali ushbu sezgi

[3] Vygotsky L.S. Mind in Society. – Cambridge: Harvard University Press, 1978

turini samarali rivojlantirish mumkin. Bu esa o‘z navbatida bolalarning intellektual salohiyati, nutq rivoji va ijodiy qobiliyatlarining oshishiga xizmat qiladi.

Foydalinilgan adabiyotlar

1. Karimova V.M. Psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2019.
2. G‘oziev E.G‘. Umumiy psixologiya. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2018.
3. Qodirova F.R. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
4. Davletshin M.G. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
5. Montessori M. The Montessori Method. – New York: Frederick A. Stokes Company, 1912.
6. Piaget J. The Psychology of the Child. – New York: Basic Books, 1969.
7. Vygotsky L.S. Mind in Society. – Cambridge: Harvard University Press, 1978.
8. Xasanboyeva O. Maktabgacha ta’lim metodikasi. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2021.
9. Shonazarov A. Sensor tarbiya asoslari. – Toshkent: Innovatsiya, 2022.
10. Internet manbalari: www.ziyonet.uz , www.pedagog.uz , www.edu.uz

References

1. Karimova, V.M. (2019). Psychology. Tashkent: O‘qituvchi Publishing.
2. G‘oziev, E.G‘. (2018). General Psychology. Tashkent: University Publishing.
3. Qodirova, F.R. (2020). Preschool Pedagogy. Tashkent: Fan va Texnologiya Publishing.
4. Davletshin, M.G. (2017). Developmental Psychology. Tashkent: O‘zbekiston Publishing.
5. Montessori, M. (1912). The Montessori Method. New York: Frederick A. Stokes Company.
6. Piaget, J. (1969). The Psychology of the Child. New York: Basic Books.
7. Vygotsky, L.S. (1978). Mind in Society. Cambridge: Harvard University Press.
8. Xasanboyeva, O. (2021). Methodology of Preschool Education. Tashkent: Ilm Ziyo Publishing.
9. Shonazarov, A. (2022). Fundamentals of Sensory Education. Tashkent: Innovatsiya Publishing.
10. Internet sources: www.ziyonet.uz, www.pedagog.uz, www.edu.uz